
Sportovní hvězda jako výsledek akumulace sportovního kapitálu*

ARNOŠT SVOBODA**

Fakulta tělesné kultury, Univerzita Palackého v Olomouci

Sports Stars as Accumulations of Sporting Capital

Abstract: The article describes how exceptional athletes become sports stars. Unlike most sociological papers, its target is the locally situated sporting sub-culture, only partly professionalised and medialised, examined in the example of a top-level swimming club in Brno. It draws on Pierre Bourdieu's theory of symbolic capital to present a case study of a specific sporting sub-culture based on qualitative methods, most notably in-depth interviews, unobtrusive observation, and document analysis. The sports star is here envisioned as the product of an accumulation of the sporting capital of members of a sporting club, the basic factors of which are the various types of capital the swimmers possess (social, cultural, physical, or material) and, especially, the degree to which the particular types of capital are accepted and acknowledged by other members of the swimming club. Two types of swimming star are identified. The authentic star is a successful athlete who respects the values and norms of the top-level club. By contrast, the inauthentic star ignores some of the values or disrupts the relative autonomy of the swimming sport by becoming overly involved with the mass media. The swimmers' relationship with the media emerges as crucial; how much they object to or benefit from the influence of the media defines the authenticity of the swimmers' status in the swimming club.

Keywords: sport stars, sporting field, symbolic capital, top-level sports, swimming

Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 2016, Vol. 52, No. 4: 535–556

DOI: <http://dx.doi.org/10.13060/00380288.2016.52.4.271>

* Studie vznikla v rámci přípravy disertační práce obhájené na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity a nebyla podpořena žádnými grantovými prostředky. Autor děkuje oběma anonymním recenzentům za cenné připomínky při přípravě finální verze textu.

** Veškerou korespondenci posílejte na adresu: PhDr. Arnošt Svoboda, Ph.D., Univerzita Palackého v Olomouci, Fakulta tělesné kultury, Katedra společenských věd v kinantropologii, Třída Míru 117, 771 11 Olomouc, e-mail: arnost.svoboda@upol.cz.

V české sociologické produkci jsou studie zaměřené na sportovní prostředí stále spíše minoritním jevem. Množství zahraničních textů však ukazuje, že studium dílčích oblastí a problémů sportu zakotvené v sociologické teorii je inspirací pro nové způsoby aplikace stávajících a rozvoj nových poznatků nejen sociologie sportu [srov. Carlsson, Hedenborg 2014].

Jedním z častých témat textů z oblasti sociologie sportu jsou známí a úspěšní sportovci: sportovní hrdinové či celebrity jako součást tzv. *komplexu mediálního sportu* [Goldlust 2004; Maguire et al. 2002], tedy sportů prezentovaných s velkou podporou sponzorů skrze masová média [Giulianotti et al. 2015; Horne, Manzenreiter 2006; Hughson 2009; Whannel 2002]. V tomto textu však sledujeme hvězdy z jiného úhlu. Zjišťujeme, jakým způsobem je utvářena sportovní hvězda v prostředí sportu, který obvykle neřadíme do panteonu komplexu mediálního sportu (v evropském prostředí reprezentovaného například fotbalem). Jedná se o bazénové plavání. Proces ustavení a reprezentace plaveckých hvězd bude ilustrován na datech z případové studie provedené v prostředí vrcholového sportovního klubu v Brně. Místní kontext je v tomto případě významnou proměnnou, neboť popularita plaveckého sportu (a tedy zájem sponzorů i diváků) se v celosvětovém kontextu různí. V Česku jej obvykle neřadíme mezi populární divácké sporty.¹

Teoreticky je studie zakotvena ve dvou navzájem propojených oblastech obecné sociologie, jejíž koncepty aplikuje při analýze sportovní problematiky. Jednak je to pohled na specifickou výšeč sportu jako na svěbytný prostor s vlastními pravidly a aktivitami jeho aktérů symbolicky bránícími tuto svěbytnost proti dominantním vlivům zvenčí. Tato tradice je inspirována dílem Pierra Bourdieu [1978, 1984, 1988, 1998a, b; Bourdieu, Wacquant 1992] a jeho následovníků [Clément 1995; Dant, Wheaton 2007; Defrance 1995; Harvey et al. 2007; Tomlinson 2004; Vaugrand 2001; Wacquant 1992, 2004] a nacházíme zde příklady využití Bourdieuho klasických konceptů (sociální pole, kapitál či habitus) při studiu sportu. A právě *symbolický kapitál* zachycující dominantní ideály zkoumaného pole, jejichž akumulací je ustavena sportovní hvězda, je ústředním tématem textu.

Za druhé, specifické, relativně uzavřené prostředí plaveckého klubu, jehož členové přijímají určitý étos jednání a určité hodnoty, nás vede ke konceptualizaci předmětu zkoumání jako subkultury. Protože tento koncept není v soudobé sociologii definován jednoznačně, ve stručnosti nejprve vymezme, na jaké místo v soudobé debatě subkulturálních studií řadíme tento text. Pro zjednodušení si pojetí subkultur rozdělme na dva hlavní proudy. Klasický, vnímající je jako relativně uzavřené a jasně definované skupiny, často popisující deviantní či jinak výjimečné aktivity, vychází v kontextu evropské sociologie z birminghamského Centra pro soudobá kulturní studia [Thornton 1997a; Hebidge 1979]. Aktuální,

¹ Dle (nereprezentativní) ankety serveru SportCentral.cz „Sport roku 2014“ je plavání třetím nejpraktikovanějším sportem v České republice. Jako divácký sport se však „neprobojovalo“ mezi prvních patnáct [Sport roku 2014].

označovaný jako postsubkulturální studia, klade důraz na fragmentarizovanou a proměnlivou podobu subkultur a neukotvenost a nomádský charakter jejich členů [Bennett 1999; Hughson 2008; Stahl 2003; Weinzierl, Muggleton 2003].

Mezi těmito dvěma póly stojí pojetí se silným ukotvením v sociologii sportu a zároveň v přístupu Pierra Bourdieua popisující subkultury jako relativně autonomní pole, kde autentické členství je podmíněno mírou subkulturního kapitálu členů, jenž je tvořen zejména symbolickými, nemateriálními faktory [Crosset, Beal 1997; Driver 2011; Jenks 2005; Thornton 1995; Wheaton 2000, 2007]. Námi zvolený postup se hlásí k tomuto pojetí a využívá konceptu subkultury definované specifickým typem symbolického kapitálu jako nástroje výzkumu.

Bázenové plavání není typickým objektem zájmu studií subkultur; tím jsou spíše sporty označované jako alternativní či extrémní. Je to ale důraz na roli symbolického kapitálu, který nám umožňuje aplikovat obdobný analytický postup i v oblasti spíše tradičního sportu. Objektem zájmu totiž není celá sportovní disciplína, ale její vymezená komunita, která nabývá znaků subkultur (očekávané praktiky, vymezení se oproti vnějšku, budování identity spojené s danou komunitou) [viz Donnelly 1985].

Základní otázky, jež má tato stať zodpovědět, zní: Jakým způsobem je z pohledu různých skupin aktérů vrcholového plaveckého sportu, jen částečně profesionalizovaného a stojícího mimo zájem masového publika, ustavena a reprezentována sportovní hvězda? Jaké faktory zapříčiňují, že konkrétní plavec je v prostředí plaveckého klubu jako hvězda vnímán a uznáván?

Na úvod identifikujeme jednotlivé typy aktérů brněnského plaveckého klubu, vymezíme tak zkoumanou oblast a výzkum pojmem jako případovou studii v konkrétním čase a místě. Zajímá nás, jaké vlastnosti, postoje a vztahy s ostatními aktéry musí vykazovat konkrétní plavec, aby se v daném prostředí stal *hvězdou*, tedy uznávaným sportovcem a nositelem dominantních hodnot plaveckého prostředí.

V textu nejprve vymezíme koncept plavecké hvězdy jako distinktivní označení aktéra plaveckého sportu disponujícího akumulovaným symbolickým kapitálem specifickým pro tento sport. Blíže popíšeme svou inspiraci subkulturálními studiemi aplikujícími koncept subkulturního kapitálu, zejména texty Sarah Thornton a jejích následovatelek Becky Beal a Belindy Wheaton. Na jejich základě vymezíme plavecký sport jako relativně autonomní subpole v rámci obecného pole sportovního, s vlastními pravidly a hodnotami, které jsou potenciálně ohrožovány vlivy z okolních polí.

Po metodologické části následuje charakteristika specifík zkoumaného plaveckého klubu umožňující ustavení sportovních hvězd a jsou vymezeny faktory, jejichž působením se zde utváří a reprezentuje plavecká hvězda. Na jejich základě jsou pak představeny dva distinktivní typy hvězd. Součástí závěrečného shrnutí je i diskuse relevance využití postupů subkulturálních studií v případě aktérů zkoumaného sportu a jsou navrženy další možné cesty ve výzkumu problematiky.

Plavecká hvězda

Většina autorů typologií současných sportovních hvězd se shoduje, že jejich podstatou je vynikající sportovní aktivita [Rojek 2001; Smart 2005; Turner 2004; Whannel 2002, 2008]. Součástí konstrukce hvězd bývají i „velké příběhy“, tvořené biografií sportovce a zdůrazňující momenty vítězství i proher [Cashmore, Parker 2003; Walton 2004]. Z tohoto pojetí vycházíme i v tomto textu a *plaveckou hvězdu* definujeme (s plným vědomím arbitrárnosti této definice) jako dlouhodobě úspěšného a známého plavce, od něhož trenéři, diváci i ostatní plavci působící v brněnském bazénovém plavání očekávají úspěchy na národních i mezinárodních soutěžích. Na teoretické úrovni je hvězda reprezentantem plaveckého subpole, který disponuje akumulovaným symbolickým (tj. sportovním) kapitálem. Předmětem zájmu zde není mediální celebrita, nýbrž v pravém slova smyslu vynikající a obdivovaný plavec – plavecká hvězda.

Subkulturální studia

Konceptem zasazujícím tuto studii do popsané tradice subkulturálních studií je *subkulturní kapitál* jako nástroj pro zachycení struktury a dynamiky vztahů aktérů v rámci subkultury [Donnelly 2006; Thornton 1995, 1997b; Wheaton 2000, 2007; Wheaton, Beal 2003]. Při studiu ustavení plavecké hvězdy se totiž zajímáme o dynamiku utváření obdoby subkulturního kapitálu, *kapitálu sportovního*, jímž disponují plavci i ostatní aktéři brněnského plaveckého sportu. Charakteristiky obou typů kapitálu jsou podobné a oba jsou specifickými variantami *kapitálu symbolického* v pojetí Pierra Bourdieu [Bourdieu 1984; Bourdieu, Wacquant 1992], na něhož se výše citované autorky odvolávají. Inspirativním rysem konceptu subkulturního kapitálu pro studii ustavení plaveckých hvězd je důraz na méně viditelné symbolické faktory, jako je seriózní přístup k tréninku na základě pevného *vsazení* do prostředí vrcholového sportu a osvojení jeho „pravidel hry“. Jen na základě naplnění očekávání svého okolí a bez vnějších utilitárních motivů nebo okázalosti si lze plně osvojit vkus a způsob provádění praktik považovaných ve vrcholovém plaveckém sportu za autentické, a tedy sdílené a svým významem nepřenositelné [Donnelly 1985; Jenks 2006; Wheaton 2000; Wheaton, Beal 2003].

Citovaní autoři studií subkultur kladou důraz i na roli médií při reprezentaci subkulturního kapitálu. Média zde však primárně nejsou prostředkem komerce, ale spíše dokumentace specifického životního stylu. Aktéři subkultur si na základě svých dispozic vybírají jednotlivé zprávy i jejich tvůrce a hodnotí míru jejich autenticity v dané komunitě [Beal, Wilson 2004; Donnelly 2006; Stahl 2003; Thornton 1995, 1997b; Wheaton 2000; Wheaton, Beal 2003].

Sportovní kapitál

V teorii Pierra Bourdieua je sociální pole *de facto* definováno specifickou formou symbolického kapitálu [Bourdieu 1984, 1998a; Nicholson, Hoyer 2008; Tomlinson 2004; Wacquant 1992]. Jeho varianta, *sportovní kapitál*, se tak váže ke sportovnímu poli a jeho částem, subpolím. Jedním z nich je i sledovaný plavecký klub.

V průběhu studie jsou identifikovány jednotlivé faktory (typy kapitálu) tvořící sportovní kapitál. Tím se zároveň odkrývá míra *relativní autonomie* brněnského plaveckého sportu [Bourdieu 1978, 1988, 1998b; Dubois, Méon 2013]. Brněnské plavání dosahuje této autonomie jednak na sportovním poli jako celku a jednak na ostatních polích (ekonomickém, mediálním či politickém).² Ustavení plavecké hvězdy v nemedializovaném a jen částečně profesionalizovaném sportu je podmíněno jednáním, které sleduje ryze sportovní zájem, bez výrazného usilování o zisk či mediální „slávu“ [viz Svoboda 2011].

Akumulace sportovního kapitálu se podílí na ustavení symbolické moci aktéra v rámci pole. Jinými slovy, bude-li plavec jednat v souladu s očekáváním svého okolí, jež dovede takovou logiku jednání ocenit, lze očekávat, že dosáhne významného statusu v daném poli – stane se potenciální plaveckou hvězdou [viz Bourdieu 1992; Bourdieu, Wacquant 1992]. Ta je utvářena na dvou rovinách. Plavec se může sám cítit být hvězdou a může být za hvězdu považován ostatními [Donnelly, Young 1988].

Co může být zdrojem sportovního (plaveckého) kapitálu v prostředí brněnského vrcholového plavání? Je to například maximální dodržování tréninkových pokynů, upřednostnění sportovní přípravy před ostatní nabídkou aktivit v rámci životního stylu mladého člověka nebo schopnost užívat specifický slovník plaveckého sportu. Podstatné je, aby praktiky plavce byly ostatními aktéry vnímány jako autentické a nepovrchní [Beal, Wilson 2004; Wheaton 2000; Wheaton, Beal 2003]. Může nastat i paradoxní situace, kdy jedním z faktorů symbolického kapitálu může být právě odmítání, či lépe nelpění na statusu hvězdy.

Symbolický kapitál je tvořen různými typy kapitálu, které jsou postupně transformovány a *zvýznamňovány* skrze praktiky aktérů subpole. Do sportovního pole obecně patří třeba kapitál *kulturní* (sportovní dovednosti, orientace v technických trendech [Dant, Wheaton 2007]), *ekonomický* (problematika komercializace sportu [např. Cashmore 2010; Sage 2000]) a *sociální*. Vztahy v plaveckém týmu nabývají intenzivní, téměř až intimní podoby a společně se sdílenými hodnotami a motivy jednání (například nominace na olympijské hry) se podílejí na postupné konstrukci kapitálu plavecké hvězdy [Auld 2008]. Tu netvoří idol na „plakátu nad postelí“, ale konkrétní úspěšný plavec, jehož ostatní potkávají na každodenní úrovni, berou si ho za vzor a částečně s ním mohou sdílet jeho sociální status [Wacquant 2004].

² Autonomie je posilována či naopak oslabována jednak soupeřením s aktéry ostatních polí o zdroje symbolického kapitálu a jednak ustavením vlastních institucí (organizační struktura, pravidla plaveckého sportu) [Bourdieu 1998a; Bourdieu, Wacquant 1992; Ohl 2000].

Sociální kapitál však může, mimo pozitivních dopadů pro aktéry, i vylučovat a omezovat přístup k dalším zdrojům kapitálu či přístup do pole jako takového. Plavci mimo sociální síť nemusejí být například „nasazeni“ do určitého závodu nebo mohou mít omezené možnosti regenerace po sportovním výkonu [Auld 2008; Nicholson, Hoyer 2008; Numerato, Baglioni 2012].

Distinktivní hodnota autentického sportu

Ve studiích využívajících symbolického kapitálu ve spojení se sportem se často setkáme s konceptem *authenticity*. Jedná se o distinktivní vlastnost prostředí či aktérů. Koncepty symbolického kapitálu a autentické hodnoty sportu spolu zejména v subkulturálních studiích často souvisí [Dant, Wheaton 2007; Thornton 1995, 1997b; Wheaton 2000; Wheaton, Beal 2003; Beal, Wilson 2004].³

Pojetí *authenticity* rozdělme do dvou směrů. Jeden z nich vychází z obecného popisu povahy soudobého, často medializovaného sportu. Druhý, pro tento text významnější popisuje subjektivní vnímání aktérů konkrétního prostředí.

První typ *authenticity* sportu v neomarxistické tradici zdůrazňuje konzumní a odcizující charakter soudobé společnosti a sám je terčem kritiky jako nástroj pro utváření falešného vědomí [Beamish 2009; Magdalinski 2009; Rigauer 1992; Vaugrand 2001]. Obdobně mediální studia popisují „mediální“ realitu a nahrazování sportovní logiky logikou mediální [Numerato 2008; Reimer 2002; Stead 2003].

Na rozhraní obou typů *authenticity* stojí podnětný text Barryho Smarta. Kombinuje aktuální prožitek aktéra a ideologické zakotvení *authenticity* v základech moderního sportu. Sportovní hvězdy svými výjimečnými sportovními výkony, jež jsou vnímány jako „skutečné“ a spontánní, posilují věrohodnost současného sportu, do něhož proniká spektakularizace, komerce či doping, tedy faktory degradující sport. Jako takové tvoří protiklad k odkouzlené a racionalizované soudobé společnosti [Smart 2005].

Druhý typ *authenticity* staví do popředí aktéra. Pro něj je daný objekt autentický (je-li schopen a oprávněn jej rozeznat), má-li praktickou vazbu na prostředí. I vrcholoví plavci investovali často v maximální míře svůj kapitál (čas, finance, sociální vazby či emoce) do „svého“ sportu, přestože většinou nebyli profesionály a ani se jimi nikdy nestali. Tento postoj, zapříčiněný osvojením si sdílených hodnot vrcholového sportu, je vysoce oceňován ostatními plavci, trenéry nebo třeba

³ Téma sportovního kapitálu a *authenticity* spojujeme s vědomím, že Bourdieu sám konceptu *authenticity* buďto vůbec nevyužíval (v případech na sport zaměřených textů), anebo *authenticity* zmiňoval jen okrajově [1992, 2000]. Ostatně i explicitně vyjádřený „sportovní kapitál“ v jeho studiích (na rozdíl od „sportovního pole“) chybí [Bourdieu 1978, 1988, 1998a; Wacquant 1992]. Popisu *authenticity* sportu se nicméně přiblížil ve výkladu své politické filosofie sportu, kde zmiňuje ideály *fair-play* či amatérský *étos* [Bourdieu 1978].

rodiči, a je proto sám významným zdrojem symbolického kapitálu [viz Hughson, Free 2006; Stebbins 2006].

Druhý typ autenticity často využívají autoři věnující se subkulturám [Beal, Wilson 2004; Dant, Wheaton 2007; Thornton 1995, 1997b; Wheaton 2000; Wheaton, Beal 2003] či volnočasovým aktivitám (leisure studies). Zvláště *leisure studies* pracují s konceptem „úniku“ od každodenní reality, oceňujícího vše „skutečné“ a zavrhujeícího „pózu“. Komerční nebo mediální vlivy nejsou primárně zavrhovány; je to spíše otázka jejich nerušivého působení [Cook 2006; Salome 2010; Wheaton 2000; Wheaton, Beal 2003].⁴

Metodologie

Studie vychází ze sběru dat provedeného v prostředí vrcholového sportu. Data byla získána primárně sérií hloubkových polostrukturovaných rozhovorů, shromážděných od října 2011 do ledna 2014. Bylo provedeno celkem 22 rozhovorů s aktéry plaveckého sportu (zejména bazénového plavání).⁵ Respondenti byli vybíráni v rámci konkrétního subjektu, Sportovního plaveckého klubu policie Kometa Brno, o.s. (Kometa). Za účelem získání úplných informací byly do výzkumu zahrnuty i dva další subjekty, Sportovní gymnázium Ludvíka Daňka, Brno, Botanická 70 (Sportovní gymnázium), a Centrum sportu Ministerstva vnitra (Centrum sportu). Důvodem bylo pevné materiální, organizační i personální propojení všech tří subjektů, které tvořily ucelený kontext pro aktivity aktérů plaveckého subpole.⁶ Zkušenost respondentů obsahovala konec osmdesátých let minulého století až po první polovinu dekády mezi lety 2000 a 2010. Výzkum je tedy časově a místně vymezenou případovou studií [viz např. Yin 2009]. Proto také neporovnává více časových kontextů. Původně měli být do výzkumu zahrnuti zdánlivě všichni významní aktéři: plavci, zástupci klubu (včetně trenérů) a diváci. Během prvních rozhovorů však byla druhá kategorie zúžena na trenéry a „podpůrné“ profese (např. masér) jako aktéry primárně se podílející na každodenním chodu klubu a v přímém kontaktu s plavci. Také kategorie diváků byla postupně redefinována, neboť v plaveckém prostředí a v této výkonnostní a věkové kategorii se diváci překrývají se skupinou rodičů mladých plavců. Po kontaktování prvního

⁴ Zástupci amatérského sportu tak mohou paradoxně intenzivně řešit ryze ekonomické otázky. Potřeba zajištění sponzorů může být pro amatérské kluby bez dlouhodobých sponzorských smluv ještě naléhavější než v případě profesionálů [Slack 1998].

⁵ Jednalo se o jedenáct plavců, šest trenérů a pět diváků/rodičů. Mezi dotazovanými plavci byla i jedna plavkyně považovaná svým okolím za sportovní hvězdu.

⁶ Sledované období v případě plavců zachycovalo i období žákovské, kdy školní docházka byla nedílnou součástí života. Během let a se zvyšující se sportovní výkonností byli vybraní plavci zařazeni do Centra sportu, poskytujícího nadstandardní sportovní zázemí talentovaným sportovcům (dle zákona č. 115/2001 Sb., o podpoře sportu). I trenéři byli personálně provázáni napříč uvedenými subjekty.

respondenta, klíčového informátora, byly další kontakty získávány převážně metodou „sněhové koule“. Rozhovory byly doplněny pozorováním (většinou nezá-
častněným) a informacemi z dokumentů dokládajících organizační chod Komety
a dalších relevantních subjektů.

Ve fázi sběru dat a jejich analýzy byly využity některé postupy *zakotvené
teorie*, zejména *teoretické vzorkování*, kdy byly sledovaná témata v rozhovorech
i výběr dalších respondentů řízeny poznatky ze stávajících, průběžně analyzova-
ných dat. Stejně tak analýza přepsaných rozhovorů využívala postupů *otevřeného*,
axiálního a *selektivního kódování* [viz např. Strauss, Corbin 1998]. Pro počáteční
úpravu a základní analýzu bylo využito programu ATLAS.ti.

V následujícím textu jsou využívány citace z rozhovorů. Vždy je uvedeno,
zda respondentem byl plavec (P), trenér (T) či rodič/divák (R). Dále je uváděno
pohlaví respondenta a jeho specifické označení na základě sdílených charakteris-
tik:

– Plavec: *hvězda* (je považován za hvězdu) / *závodník* (ostatní plavci).

Věk je vždy obdobný. V současnosti je mezi 35 a 40 lety (zachycené období za-
hrnuje přibližně 10. až 25. rok věku v závislosti na ukončení sportovní kariéry).

– Trenér: *senior* (zkušenost s několika generacemi plavců) / *praktik* (zkušený tre-
nér ve věku 40–50 let a zároveň manažer v českém plaveckém sportu s přesně
a jasně formulovanými názory) / *glosátor* (začínající trenér či jiná profese; komen-
tuje částečně z vnější pozice s jasným odlišením já a oni, tj. ostatní trenéři). Věk
trenérů se pohybuje mezi 35 a téměř 70 lety.

– Rodič: *umírněný* (plavání je dle něj zdravou a vhodnou aktivitou pro děti) /
nadšenec (vlastní vysoké ambice a aktivní podpora sportovních úspěchů dítěte).

Specifika plaveckého klubu

Studie je zaměřena na vrcholový sport mimo popředí diváckého zájmu a mimo
hlavní proud masových médií (v porovnání se sporty v českém kontextu širo-
ce mediálně pokrytými, jako je fotbal či hokej). Masová média bazénové plavá-
ní v omezené míře zaznamenávají. Televizní přenosy však byly a jsou výjimkou
a ani specializovaná periodika ve sledované době nevycházela. Studie navíc po-
krývá i věková období žákovské a dorostenecké, která jsou pro masmédia „zají-
mavá“ ještě méně. V pokrytém časovém období nebyly ani sociální sítě a inter-
net natolik rozšířené a populární jako v současnosti. Jejich potenciální vliv na
ustavení a reprezentaci sportovní hvězdy byl omezený a zejména v devadesátých
letech minulého století téměř žádný. Míra profesionalizace plavců v Kometě byla
ve sledovaném vzorku také jen omezená. Vybraní plavci zařazení do Centra spor-
tu dostávali za sportovní výkony tabulkový plat, který však neznamenal zásadní
změnu v jejich socioekonomickém statusu. Potenciální vliv měla finanční situace
rodičů, někdy fungujících jako sponzoři. Rodiče mohli financovat některé aktivi-
ty Komety, nicméně jejich případná snaha o transformaci ekonomického kapitálu

v mocenský (ústící v „protlačení“ svého dítěte) zůstala na úrovni vztahu rodič–trenér, bez reálného dopadu na postavení plavce v hierarchii klubu. Potenciální hvězda mohla být ustavena teprve na základě „zaplavaného“ kvalitního času samotným závodníkem.

Z pohledu aktérů plaveckého sportu byla Kometa elitní klub s výraznými sportovními úspěchy [KPSP Kometa Brno 2015]. Sportovní gymnázium navíc poskytovalo možnost uzpůsobit studijní povinnosti dle potřeb sportovní přípravy. Aktéři si byli vědomi tohoto výjimečného statusu, nicméně z jejich pohledu se nejednalo o určující faktor při konstrukci hvězd; „všichni na tom byli stejné“.

Pro aktéry bylo podstatné hodnocení jejich okolí z hlediska sportovních ideálů a norem, které označujeme jako *autenticitu*. Koncept autenticity lze využívat v analytickém významu [např. Smart 2005] nebo v praktickém, normativním významu tak, jak jej užívají sami aktéři vrcholového plavání. Respondenti se pochopitelně ve svých výpovědích nevyjadřovali expertním slovníkem. Místo toho popisovali plavecký klub jako „zdravé“ a „čisté“ prostředí a plavání jako „poctivý“ a „spravedlivý“ sport. Ona poctivost a čistota sportu spočívá v první řadě v potřebě maximálního fyzického výkonu sportovce, schopného čelit nárokům vyčerpávajícího, monotónního tréninku, bez negativních zásahů např. financí nebo dopingu. Samotné finanční zájmy nebyly ohrožující pro autenticitu, tím bylo až jejich převládnutí. „V tom plavání vzhledem k tomu, že se tam netočí skoro žádný peníze, tak je to čistý v tom, že jsou tam jen ty lidi, který to baví dělat.“ (P, muž, závodník)

Autenticita plaveckého sportu byla podpořena sociálním kapitálem aktérů. Sociální vazby v rámci klubu pro ně byly významné z důvodu specifických podmínek při jejich formování (náročné sportovní tréninky): „kvůli té dřině bych řekla, že ti lidi jsou spojeni i nějak jinak“ (P, žena, závodnice). Zároveň někteří negativně vnímali neosobní vztahy (a pociťovaný nezájem trenérů) ve velkých tréninkových skupinách.

Ustavení plavecké hvězdy

V této části se zaměříme na proces ustavení plavecké hvězdy z pohledu aktérů Komety. Sportovní hvězda jako dlouhodobě úspěšný sportovec známý pro své sportovní výkony je v očích respondentů přirozenou a legitimní součástí vrcholového sportu. V průběhu rozhovorů reagovali respondenti na dotazy ohledně přítomnosti a role sportovní hvězdy bez známek překvapení nebo nesouhlasu. Jediné případy, kdy respondenti přítomnost hvězdy relativizovali, nastaly v okamžicích porovnávání s typickými medializovanými sporty (fotbal, hokej).⁷ Aktéři

⁷ „V tom plavání nikdo není hvězda, to není žádný fotbalista...“ (P, muž, závodník) Ačkoliv respondenti oceňují „čisté“ prostředí sportu bez všeprostupující mediální komercializace, zároveň někdy ve svých výpovědích paradoxně na mediální nezájem žehrají.

těž při referování o hvězdách bez výjimky využívali „civilního“ slovníku s *odkouzlenými* významy. Ve výpovědích nebylo stopy po durkheimovských přesazích významu těchto hvězd do *posvátné* sféry [srovnej Alexander 2010].

Legitimita přítomných hvězd automaticky neznamená nedostatek kritického přístupu. Plavci, kteří již v průběhu své vrcholové kariéry věděli, že nebudou pokračovat za hranice středoškolského studia, nebo ti, kteří se s postupem času vzdálili vrcholovému prostředí, se netajili kritikou a až ironizujícím odstupem od hvězd i dominantních hodnot závodního sportu: „... se mu ulevilo, že z toho prostředí odešel. Mě potom taky. A myslím, že každému rozumnému člověku jo.“ (P, muž, závodník) Podstatná je zejména poslední věta, která ilustruje transformaci původního habitu aktérů, v němž „rozumné“ bylo plné zaujetí sportovními aktivitami v rámci plaveckého klubu, jehož součástí jsou i hvězdy.

Konstrukce hvězd v plavecké Kometě není záměrně iniciována z vnějšku (jak tomu může být ve sportech plně medializovaných [např. Turner 2004]). Jde spíše o každodenní sled epizod, jednotlivých performancí a autentických prohlášení aktérů, vnímaných a posuzovaných na individuální úrovni (včetně stylu vedení sportovní přípravy a výchovy ze strany trenérů a podpory na závodech ze strany rodičů). Hvězda zde tedy netvoří jasně vymezenou a reflektovanou kategorii (stejně jako není produktem marketingu). Význam osobní zkušenosti podtrhuje i důraz na tělo sportovce: Nejen z důvodu sportovních, ale i organizačních je plavecké prostředí fyzicky rozděleno (např. dle výkonnosti členěnými plaveckými drahami) a plavci toto dělení zřetelně vnímají: „Čím víc jsme se blížili té jejich dráze, tak tím víc jsme se cítili, že jsme větší plavci.“ (P, žena, hvězda)

Důležité pro ustavení hvězdy byly vysoce ceněné sportovní výkony. Ty mohly upozadit a částečně nahradit jiné faktory, například reflektované jednání hvězd. K akumulaci sportovního kapitálu tedy docházelo, přestože dílčí jednání plavců neodpovídalo ideálnímu obrazu sportovce: „Já ne že bych ji chtěl bránit, protože mě taky srala jak loňskej snůh. ... Ale plavkyně to byla, ona tu vodu cejtíla, to bylo vidět.“ (T, muž, senior)

Součástí vrcholového sportu bývají sportovní narace v podobě příběhů [Děkanovský 2008] nebo pověst aktéra, což je ostatně jedna ze základních charakteristik sportovní hvězdy. V plaveckém klubu je významná zejména *pověst*, tvořená minulými úspěchy předávanými ústně, ale i prostřednictvím různých ročenek či (v popisované době) poměrně omezených mediálních zpráv:

... a byl dobrej, všechno vyhrával. ... si pamatuju, jak jsme seděli na bazéně a teď šel XY (*anonymizováno*) a teď všichni... bacha, XY, to je on, ten to zas všechno vyhraje. Takže byl tam určitě takovej respekt, nebo obavy z konkurence. (P, muž, závodník)

Ve vnímání hvězd existují odlišnosti dle jednotlivých skupin aktérů. Hvězda z pohledu plavců se nejvíce blížila populárním představám o úspěšných sportovních hvězdách, zde podpořených zejména sportovními výkony a případně i zájmem tisku nebo televize (na základě sportovních výsledků); šlo tedy o pojetí

spíše pozitivní. Oproti tomu pro trenéry byla sportovní hvězda často nevítanou součástí klubu. Zejména tehdy, pokud úspěšný plavec (potenciální hvězda) přistupoval k ostatním plavcům s despektem či dával jinak najevo svůj výlučný status (v rámci něhož mohl mít individuálně upravené studium nebo nadstandardní podmínky při sportovní přípravě):

Zaprvé my neradi mluvíme o hvězdách nebo nehvězdách nebo úspěšných nebo neúspěšných. Snažíme se, aby tady byl kolektivní duch a aby si všichni uvědomili, že někdo je prostě lepší a někdo horší. (T, muž, praktik)

Postavení „hvězdy“ se v pojetí trenéra rovnalo postavení vzoru, který svým chováním plně odpovídá ideálu vrcholového plavce a je tedy jako vzor využitelný. Skupina aktérů tvořená diváky a rodiči v jedné osobě se ve svém pohledu na přítomnost hvězd v Kometě v mnoha ohledech přibližovala trenérům. Rodiče hvězdy vnímali jako přirozenou součást sportu a často je poměřovali se svými dětmi nebo popisovali okamžiky, kdy se i jejich děti alespoň přiblížily statusu hvězdy:

Já jsem neviděl nikdy tak talentovanou plavkyni, jako byla Petra (*dcera respondenta, jméno změněno, pozn. autora*). Ona třeba ve čtrnácti byla jenom desetinu sekundy od československého rekordu. ... Ona měla úžasný cit pro tu vodu. (R, muž, umírněný)

Utváření sportovního kapitálu

Po obecném představení logiky vrcholového plaveckého klubu si v této části představíme jednotlivé ustavující faktory sportovního kapitálu jeho aktérů. Tyto faktory jsou založeny na subjektivních výpovědích respondentů, nicméně jejich pojmenování a kategorizace je dílem autora. Faktory se z pohledu aktérů podílejí na akumulaci sportovního kapitálu, jehož výsledkem je sportovní hvězda – ideální představitel plaveckého sportu. Zároveň nestačí pouhá přítomnost těchto faktorů, ale nutné je jejich uznání ze strany ostatních aktérů. Jsou-li některé faktory v nerovnováze (chybí nebo je jejich vliv potlačen), může být i tak držitel výsledného sportovního kapitálu potenciální hvězdou. Je to však hvězda zpochybnitelná, neautentická.

První dva faktory sportovního kapitálu vycházejí z kapitálu sociálního. Jednak je to rodinné prostředí plavce, reprezentované zejména vlivem rodičů a jejich interakcí s dalšími aktéry klubu. Tento vliv je na počátku sportovní kariéry podstatný, neboť popisované období zachycuje kariéru plavce od žákovských let, tedy přibližně od deseti let věku. Motivace rodičů pro vstup jejich dítěte do vrcholové přípravy se různila: od sportu jako smysluplné činnosti během dospívání až po otevřené přiznání vlastních vysokých ambicí („My jsme oba dost sportovci, oba dva jsme celkem dost ctižádostiví a soutěživí.“ [R, žena, nadšenec]). Samotná

motivace nebyla rozhodující pro ustavení hvězdy, ale podílela se na „rodinné atmosféře“. Tu tvořil pociťovaný tlak ze strany rodičů na plnění sportovních povinností i na setrvávání v plaveckém sportu (zde mělo vliv i studium na sportovním gymnáziu, jehož nedílnou součástí byla závodní činnost).

Role rodičů ve sportovním klubu může být ovlivněna i jejich ekonomickým kapitálem. Zejména trenéři zmiňovali možné tlaky ze strany rodičů a sponzorů v jedné osobě. Zdůrazňovali nutnost citlivého přístupu zohledňujícího ekonomické potřeby klubu (který sponzory potřeboval) a zároveň autonomní proces například nominací na závody. Zde však byla relativní autonomie prostředí Komety podporována pravidly plaveckého sportu jako takového. Byla zdůrazňována jeho „spravedlnost“, tedy výsledek založený pouze na samotném měřitelném sportovním výkonu, a nikoliv na uměleckém dojmu rozhodčích nebo nominaci trenéra: „... je to tady takzvaně čistý. Nějaký sponzorský dar tady nepomůže, protože oni si stoupnou na blok a musí se předvést.“ (T, muž, praktik)

Dalším faktorem, jehož zdrojem je sociální kapitál, je prostředí sportovního týmu. V něm jsou vsazeni aktéři (zejména trenéři a ostatní plavci), jejichž habitus plně odpovídá prostředí vrcholového sportu a je „nastaven“ na výkon a sportovní přípravu jako dominantní součást životního stylu. Tomu musí odpovídat i jednání hvězd. Trenéři zde měli nezastupitelné místo při formování „citu pro hru“ u plavců – svých svěřenců. Samotní plavci se podíleli na konstrukci hvězd například tvorbou narácí (viz předchozí část). Mohli být také vzory pro méně zkušené plavce a pomáhat jim osvojit si plaveckou techniku a další praktiky očekávané v plaveckém prostředí. Hvězda se pohybuje v síti vzájemných vztahů v rámci Komety a nesmí se odlišovat jednáním, které zde není přijímáno jako norma. Její postavení je legitimní, pokud je její okolí svědkem „poctivé“ sportovní přípravy: „všichni jsme trénovali naplno, ale bylo vidět, že ta XY (*anonymizováno*) jede víc naplno“ (P, muž, závodník).

S prostředím sportovního týmu souvisí ekonomický a – jeho transformovaná podoba – materiální kapitál. Plavci (a ještě mnohem více trenéři a organizační pracovníci) reflektovali výhody materiálního zajištění. Na samotný proces ustavení hvězdy však měl tento faktor jen malý vliv. Závodníci trénovali v rámci své tréninkové skupiny ve stejné časy a na stejných místech a materiální zajištění měli též srovnatelné. Pokud viděli, že někteří plavci byli například vybráni do Centra sportu, vyjadřovali spíše pochopení a vnímali to jako důsledek celého procesu ustavení hvězdy – vynikajícího plavce.

Dalším z faktorů jsou oceňované výsledky v soutěžích. Samotné kvantifikované umístění na závodech lze považovat za typ kulturního kapitálu. Je to nicméně až transformace tohoto umístění v symbolický kapitál, tedy jeho uznání od ostatních aktérů [Bourdieu 1992], co jej řadí mezi nejdůležitější faktory ustavení hvězdy. Zde se projevovala rozdílná očekávání jednotlivých aktérů. Pro plavce mohla být nejvyšší metou zlatá medaile z vrcholné soutěže, ovšem trenér mohl být s týmž výsledkem nespokojen, neboť dle jeho představy byl potenciál daného sportovce vyšší:

Na Evropě v krátkém bazénu, ona tam měla jednu zlatou na polohovku. ... A pak měla druhý den závod a tam byla čtvrtá, protože to posrala, furt se šetřila na finiš, a pak to nedotáhla, tak jsem ju zjebal jak sirotu. ... to je promarněná příležitost a mně se to nelíbí. (T, muž, senior)

Napříč skupinami aktérů platilo, že mezi nejuznávanější patřily národní a evropské mistrovské soutěže. I nominace do reprezentačního týmu byla aktéry ceněná. Přestože proces nominace mohl obsahovat některé „neobjektivní“ prvky (díličí arbitrární rozhodnutí trenéra), aktéři i zde oceňovali zmíněnou spravedlnost plaveckého sportu, kde o účasti v „repre“ (jako mocném zdroji symbolického kapitálu) rozhodoval zejména samotný sportovní výkon, i přes případné neshody s trenéry rozhodujícími o nominaci: „... tam mi rok trvalo se do té reprezentace vrátit, ale já jsem se tam natruc tomu trenérovi vecpal, protože to nemohl ovlivnit. Ten výsledek tam prostě byl.“ (P, muž, závodník)

Samotné umístění v plavecké soutěži zůstává z hlediska všech zúčastněných aktérů Komety nutnou, nikoliv však dostačující podmínkou. Musí být vždy spojeno s maximálním zaměřením na výkon a fyzickou námahu při přípravě, jinými slovy s kulturním a ztělesněným fyzickým kapitálem [Dant, Wheaton 2007]. V opačném případě hodnotí jeden z trenérů ne zcela pilného plavce takto: „Ten kdyby trénoval celý rok, tak je to bůh. Jemu to ale stačí. ... Oni mají takovou filosofii: „mně to stačí.““ (T, muž, senior) Pro trenéry byl zodpovědný přístup plavců zásadní a jen tak se mohl plavec v jejich očích stát vzorem, což bylo pro trenéry nezbytnou podmínkou pro jeho uznání jako hvězdy. I aktéři zajišťující zázemí pro sportovce, například maséři, byli připraveni věnovat více pozornosti těmto hvězdám, protože „jsem věděl, že tam je to poctivá práce“ (T, muž, glosátor).

Mezi faktory řadíme i souhrn symbolických a fyziologicky-volných charakteristik, které respondenti označovali jako talent (stojící na pomezí ztělesněného fyzického a kulturního kapitálu). Jeho význam podtrhuje fakt, že zmínky o talentu mohly sloužit jako ospravedlnění v případě, kdy ostatní složky vystupování potenciální hvězdy neodpovídaly ideálu. Sportovní příprava a fyzická námaha byly nezastupitelné, ale byl to právě talent, který se podílel na přesunu aktéra z postavení úspěšného sportovce na pozici hvězdy. V opačném případě bylo jeho místem: „... taková ta druhá řada, ten druhý level ... k té světové špičce mi vždycky něco chybělo.“ (P, žena, hvězda)

Dva typy hvězdy

Na základě výpovědí aktérů brněnského plaveckého sportu v něm lze identifikovat dva distinktivní typy sportovní hvězdy (oba shodou okolností představované ve sledované době plavkyněmi). Základní odlišující charakteristikou je míra přijetí a uznání jejich okolím (tedy akumulace sportovního kapitálu). První typ

v sobě spojuje ustavující faktory v podobě, která odpovídá představám aktérů o „skutečné“ hvězdě pevně vsazené ve vrcholovém sportu. Druhý typ hvězdy je také držitelem akumulovaného sportovního kapitálu. Jeho ustavující faktory však nejsou v poměru, který by aktéři označili za optimální a odpovídající představě „skutečného“ reprezentanta hodnot plaveckého sportu, sledujícího ryze sportovní zájmy. Nazveme proto dva typy sportovních hvězd *autentickým* a *neautentickým*.

Autentická hvězda disponovala větším množstvím výher v soutěžích a byla prezentována jako poctivý „dříc“ nevybočující z řady: „normální holka, která si nikdy na nic nehrála, ... kterou bys na ulici nepoznal“ (P, muž, závodník). Oproti tomu představitelce neautentické hvězdy respondenti občas přisuzovali větší míru talentu.

Zajímavým bodem studie je vztah aktérů Komety k masovým médiím a k jejich potenciálnímu vlivu ve vrcholovém sportu. Určitou míru spolupráce s médii bylo možné sledovat u obou typů hvězd. Autentická hvězda poskytovala po významných závodech rozhovory a obecné informace o výsledcích plaveckého sportu byly součástí obvyklých televizních i novinových zpráv. Tato forma interakce plaveckého sportu a masových médií byla pro aktéry přijatelná a nenarušovala obraz plavání jako „čistého“ sportu.

Na druhé straně neautentická hvězda učinila aktivní spolupráci s médii (včetně bulvárních) součástí své plavecké kariéry. Takoveto jednání však většina aktérů v Kometě odsuzovala jako neodpovídající ideálu vrcholového plaveckého sportu:

Můžeš dřit, jak chceš, ale kdo je nejznámější plavec v České republice? XY (*anonymizováno*). Ona se nafotila, věděla, jak v tom chodit, v těch médiích. Tam už to o tom sportu není, tam už je to o tom, jak se prodat. (P, muž, závodník)

Ve vztahu k médiím se jednoznačně projevilo mocenské postavení trenérů v rámci hierarchie klubu. Zpětně někteří plavci hodnotí zmíněný odsuzující postoj jako do jisté míry vnucený právě trenéry – aktéry disponujícími symbolickou mocí v plaveckém sportu. Míra jejich symbolické moci byla podpořena jejich postavením jako *významných druhých* v procesu tréninku a výchovy mladých plavců, kde se podíleli na formování jejich vnímání „normálního“. Teprve s odstupem času hodnotí jedna z bývalých plavkyň přístup neautentické hvězdy jako odvážný, překračující symbolické hranice plaveckého sportu:

Když jsme byli v té tréninkové skupině a ona stála jinde, tak jsme byli trochu vedeni k té vizi, že ona je ta špatná. Teď říkám odvaha, ale tehdy, ne že bychom ji odsuzovali, ale asi jsme ji neobdivovali. (P, žena, závodnice)

Teprve po čase, po opuštění plaveckého prostředí, někteří z aktérů otevřeně označují spolupráci s masovými médii nebo sociálními sítěmi za účelem zajištění

sponzorů za legitimní způsob prosazení se ve vrcholovém sportu. Reflektují i fakt, že názorové odlišnosti mezi většinou aktérů Komety a neautentickou hvězdou byly časově a kontextuálně podmíněny, často na základě vlivu symbolické moci trenérů, z nichž zejména starší se dodnes netají negativním postojem k praktikám neautentické hvězdy. Po uplynutí delšího časového období a po vymanění se z vlivu dominantních aktérů vyjadřují nejen bývalí plavci často respekt, ale i obdiv ke zvoleným metodám této (tehdy) neautentické hvězdy:

Samozřejmě pro trenéry ono je to dost těžký, protože to jsou trenéři, kteří byli ‚stará struktura‘, a oni si mysleli, že to ke sportu nepatří, ale ono to dnes patří. Dávat Magdu (jméno změněno) za špatnej příklad... možná ji měli dávat i za dobrej příklad, že to dělá dobře a že umí trénovat a že se umí prodat. (T, muž, glosátor)

Diskuse a závěr

Výstupy případové studie ukazují, že sportovní hvězda je přirozenou a nezpochybňovanou součástí plaveckého vrcholového sportu reprezentovaného aktéry úspěšného brněnského klubu s omezenou mírou profesionalizace a medializace. *Sportovní hvězdu* chápeme jako aktéra sledovaného sportovního klubu, v jehož osobě se akumuluje specifická forma symbolického kapitálu vlastního této podobě vrcholového sportu, *sportovní kapitál* [Bourdieu 1988; Tomlinson 2004; Wacquant 2013]. Jedná se o ideálního reprezentanta sportovních hodnot odpovídajícího očekáváním sportovních aktérů (na základě jejich sportovního habitu). Při analýze dat jsme identifikovali jednotlivé faktory podílející se na ustavení hvězdy. Tyto faktory aktéři klubu rozpoznávají jako významné z hlediska hodnot plaveckého sportu, což je *de facto* definuje jako zdroj specifického symbolického kapitálu. Ten zároveň potvrzuje existenci specifické sportovní plavecké subkultury [Bourdieu 1984, 1992; Bourdieu, Wacquant 1992; Dant, Wheaton 2007]. Plavci, trenéři i rodiče se v závislosti na své roli v plaveckém klubu lišili v důrazu kladeném na složky některých faktorů, případně některý z nich upřednostňovali jako celek. Nezpochybňovali však jejich existenci *per se*.

Faktory, které se podílejí na ustavení plavecké hvězdy, souvisí s obecnými typy Bourdieuhova kapitálů [Bourdieu 1984, 1988, 1998a, b; Bourdieu, Wacquant 1992; Dant, Wheaton 2007; Wacquant 2004]. Zásadní postavení zaujímá kapitál sociální. Úspěšný plavec-hvězda je v každodenním kontaktu s ostatními aktéry prostředí sportovního klubu a rodiny. Rodiče, trenéři a ostatní plavci hodnotí jeho praktiky z hlediska požadovaného ideálu a zároveň formují jeho habitus plavce – potenciální hvězdy (a ostatních plavců uznávajících tuto hvězdu). Zejména u vztahu plavec–trenér bylo možné sledovat dynamiku *symbolického násilí* ze strany trenérů. Ti svým svěřencům vnucovali svou představu ideální hvězdy. Preferovaným faktorem bylo (mimo „samozřejmých“ úspěchů na soutěžích) konformní a příkladné chování. Trenéři zejména odmítali specifické „manýry“ hvězd, obzvláště potom úzkou a aktivní spolupráci s masovými médii.

Pozice médií se vlastně ve výsledku obrátila. Vrcholové brněnské plavání je masovými médii spíše opomíjeno (v porovnání s typickými medializovanými sporty typu fotbalu). Přesto je vztah k médiím součástí utvářených hodnot aktérů Komety. Jejich pozice je však specifická – negativní: tím, že se aktér vymezuje oproti jejich působení, zároveň potvrzuje svou *ortodoxní* pozici v rámci nemedializovaného sportu a posiluje svůj symbolický / sportovní kapitál [srovnej Thornton 1995]. V opačném případě by se dostal do sporu se svými trenéry a dost možná i ostatními plavci. Ti všichni totiž ve sportovním prostředí preferují osobní, nezprostředkované vazby. Opačné jednání je vnímáno jako *heterodoxní* [Bourdieu 1984], neautentické, a je ze strany ostatních aktérů odmítáno.

Vidíme zde tedy symbolicky uzavřené prostředí chránící si svou autonomii (z pohledu Bourdieuho teorie ovšem relativní, neboť víme, že jednotlivá pole netvoří jednoznačně oddělené entity [viz Bourdieu 1998a, b]) a odmítající vnější vlivy, které vnímá jako ohrožující ideály „svého“ sportu. Samotná autentická hvězda považovala svůj vztah s médii (převážně ve formě rozhovorů s reportéry) za optimální a i její okolí jej považovalo za přijatelný, neohrožující autenticitu plaveckého sportu. Aktivní mediální prezentace (za spolupráce bulváru) v případě neautentické hvězdy však již byla odsuzována a vnímána jako přesahující přijatelnou míru vlivu jiného pole, v tomto případě mediálního, s významným podílem ekonomického kapitálu jeho aktérů. Trenéři sami se nevymezovali proti vlivům okolí natolik jednoznačně jako plavci. Byli si vědomi i organizačních a finančních potřeb Komety a nutnosti jednat se sponzory a mediálně se prezentovat. I oni by však citlivě vnímali jakékoliv na zisk orientované utilitární zásahy „zvenčí“.

Mimo sociální kapitál jsou při konstrukci hvězdy klíčové klasické hodnoty moderního sportu [viz Guttman 2004]. Jsou to hlavně umístění na soutěžích (v prostředí Komety zejména na olympijských hrách nebo univerziádách) a celkové dlouhodobé úspěchy klubu na republikových kláních [KPSP Kometa Brno 2015]. Samotný výsledek však nestačí, důležité je jeho uznání jako něčeho výjimečného, cenného (tedy transformace v symbolický kapitál). Preference soutěží se mohou měnit v závislosti na osobním, kulturním i historickém kontextu. Profesionálové mohou preferovat různé poháry s možností finančních odměn, zatímco amatéři zase symbolický význam olympiád. Výsledky jsou samozřejmě podpořeny souhrnem fyziologických, psychologických a symbolických vlastností aktéra, tedy talentem, který můžeme označit jako fyzický kapitál.

Nejen trenéři, ale i ostatní plavci a rodiče hodnotili celkový přístup aktérů ke sportovní přípravě a soutěžím (kulturní kapitál). Plavec má být ve svém přístupu zodpovědný, poctivý a zcela oddán hodnotám klubu a celého sportu. V soudobé teorii subkultur se jedná o význačnou distinktivní vlastnost jejich členů, někdy označovanou jako *commitment* (odevzdání se) [Wheaton 2000]. Jedná se o zásadní faktor sportovního kapitálu, bez něhož by plavci nemohl být připsán výlučný status hvězdy ze strany jeho okolí.

Jak jsme už nastínili, postavení aktéra v mocenské struktuře klubu mělo vliv na vnímání faktorů významných pro ustavení hvězdy. V hierarchii plavecké-

ho klubu to byl plavec (často velmi mladý), kdo zastával ve sporech s ostatními aktéry (trenéry a rodiči) podřízené postavení. Díky jeho vsazení ve struktuře plaveckého sportu (a tedy přijetí jeho hodnot) nebylo toto nerovné postavení z jeho strany interpretováno jako nespravedlivé či ponižující. Plavec mohl pociťovat některé okamžiky jako „vítězství“ nad dominantním vlivem trenéra (vzepření se požadavkům vyčerpávajícího tréninku), ovšem jinak své postavení v mocenské struktuře klubu reflektuje až s časovým odstupem.

V rozhovorech bylo rozeznatelné odlišení názorů dle typu sportovní kariéry závodníka. Kdo ukončil své působení ve vrcholovém sportu brzy, zároveň s maturitou, dával někdy až ostentativně najevo svůj odstup. Na druhé straně plavci (včetně bývalých hvězd), kteří se věnovali vrcholovému plavání i po ukončení střední školy, byli sice schopni určité reflexe, nicméně odstup od praktik vrcholového sportu byl mnohem méně výrazný. Tito aktéři někdy ještě dnes působí jako trenéři nebo příležitostní rozhodčí a jejich sportovní kariéra (byť ne profesní) pokračuje téměř bez přerušení, pevně provázána s jejich životním stylem [viz Stebbins 2006]: „je to prostě takovou mou součástí“ (P, žena, hvězda).

I rodiče, kteří osobně neprožívali často ostré vystoupení plavců ze sportovního prostředí a někdy v něm dál působili skrze mladší sourozence plavců, se v zásadě nerozešli s hodnotami plaveckého sportu. A pochopitelně nejmenší odstup měli trenéři a zástupci dalších sportovních profesí, kteří se i dnes profesně realizují v plavání i jiných sportech.

Výzkum byl inspirován subkulturálními studiemi a konceptem subkulturálního (zde ve formě sportovního) kapitálu, jehož akumulace utváří status aktéra v rámci dané komunity. Sportovní plavecká komunita, se kterou jsme se seznámili, vykazuje mnoho znaků pevného vsazení aktérů do její struktury. Jednoznačně tak vidíme členství ve sportovní subkultuře (prostředí brněnského vrcholového plaveckého sportu organizovaného kolem klubu Kometa) jako relativně dlouhodobé a nepřerušované. Stejně tak ustavení a reprezentace statusu hvězdy probíhá v delším časovém úseku a jen s omezeným vlivem médií (oproti sportům pevně propojeným s masovými médii, kde se status sportovní hvězdy prolíná s popkulturálními celebritami [Rojek 2001; Turner 2004]). Studie tak přispívá do současné debaty sociologického studia subkultur a podporuje pojetí subkultur jako relativně autonomní komunity, definované zejména méně viditelnými, symbolickými faktory [Crosset, Beal 1997; Thornton 1995; Wheaton 2000; Wheaton 2007; Jenks 2005; Driver 2011]. S tímto pojetím sdílí i důraz na roli symbolického kapitálu, tedy vlastností, které členové subkultury oceňují [Beal, Wilson 2004; Dant, Wheaton 2007; Nicholson, Hoyer 2008; Thornton 1995, 1997b; Wacquant 1992; Wheaton 2000; Wheaton, Beal 2003].

Ve studii jsme vymezili dva distinktivní typy hvězdy. První z nich, *autentická* hvězda, je definována synergickým a vyváženým působením uvedených faktorů zdůrazňujících pevné vsazení do sociální sítě v rámci sportovního klubu. Jsou-li některé z faktorů potlačené nebo naopak příliš zvýrazněné na úkor druhých, hvězda je potenciálně ustavena také, ovšem nazýváme ji hvězdou *neautentickou* (narušující autonomii subpole).

Koncept autenticity jako distinktivní a strukturující hodnoty přítomné v prostředí Komety a v habitu jejích aktérů se významově překrývá se symbolickým (subkulturním, sportovním) kapitálem vlastním těmto aktérům [Thornton 1995; Wheaton 2000; Wheaton, Beal 2003]. Pomocí laických definic akumulovaného symbolického kapitálu ji skrze každodenní performance reflektují i samotní aktéři. *Autenticita* sportovního subpole je tedy analytickou kategorií užívanou v případových studiích i obecných teoretických textech z oblasti sociologie sportu [Salome 2010; Smart 2005] a zároveň praktickou empirickou kategorií reflektovanou samotnými aktéry ve formě normy či ideálu. Mohlo by se jednat o prvek propojující různá subpole sportu jako soudobé vyjádření tezí Bourdieuho politické filosofie sportu [1978]. Takovýto závěr lze však plně formulovat teprve na základě dalších studií v jednotlivých sportech.

Cílem tohoto článku bylo zmapovat proces ustavení sportovní hvězdy plaveckého sportu. Oproti většině sociologické produkce jsme se zaměřili na sport, který není v České republice častým objektem zájmu médií, potažmo sponzorů. Využili jsme postupů subkulturálních studií sledujících jednotlivé typy kapitálu a jejich transformaci v jakýsi *metakapitál*, tedy kapitál symbolický – sportovní. Akumulací tohoto kapitálu v osobě aktéra vzniká sportovní hvězda. Ta není mediální celebritou, ale obdivovaným aktérem konkrétního sportovního subpole, jehož působení je na rozdíl od celebrit namířené směrem dovnitř sub-pole, a nikoliv ven.

I s ohledem na paradoxní postavení médií ve sledovaném sportu, hrajících roli objektu pro vymezení se aktérů plaveckého sportu vůči sportovnímu mainstreamu, lze potenciálním autorům budoucích studií doporučit, aby se zaměřili zejména na působení masových médií (a dále internetu a sociálních sítí nebo specializovaných médií) na strukturaci sportovního pole a utváření jeho hvězd. Logickým dalším krokem by bylo porovnání napříč dalšími sportovními odvětvími, s ohledem na míru jejich profesionalizace a medializace.

ARNOŠT SVOBODA je odborným asistentem na katedře společenských věd v kinantropologii Fakulty tělesné kultury Univerzity Palackého v Olomouci, kde vyučuje sociologicky zaměřené předměty. Mezi jeho odborné zájmy patří zejména sociologie sportu a sociologie kultury obecně.

Literatura

- Alexander, J. C. 2010. „The Celebrity-Icon.“ *Cultural Sociology* 4 (3): 323–336, <http://dx.doi.org/10.1177/1749975510380316>.
- Auld, C. 2008. „Voluntary Sport Clubs: The Potential for the Development of Social Capital.“ Pp. 143–164 in M. Nicholson, R. Hoye (eds.). *Sport and Social Capital*. Oxford: Elsevier Ltd.

- Beal, B., C. Wilson. 2004. „'Chicks Dig Scars': Commercialisation and the Transformation of Skateboarders' Identities.“ Pp. 31–54 in B. Wheaton (ed.). *Understanding Lifestyle Sports: Consumption, Identity, and Difference*. New York: Routledge.
- Beamish, R. 2009. „Marxism, Alienation and Coubertin's Olympic Project.“ Pp. 88–105 in B. Carrington, I. McDonald (eds.). *Marxism, Cultural Studies and Sport*. Abingdon: Routledge.
- Bennett, A. 1999. „Subcultures or Neo-Tribes? Rethinking the Relationship between Youth, Style and Musical Taste.“ *Sociology* 33 (3): 599–617, <http://dx.doi.org/10.1177/S0038038599000371>.
- Bourdieu, P. 1978. „Sport and Social Class.“ *Social Science Information* 17 (6): 819–840, <http://dx.doi.org/10.1177/053901847801700603>.
- Bourdieu, P. 1984. *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bourdieu, P. 1988. „Program for a Sociology of Sport.“ *Sociology of Sport Journal* 5 (2): 153–161.
- Bourdieu, P. 1992. *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. 1998a. „The State, Economics and Sport.“ *Sport in Society* 1 (2): 15–21, <http://dx.doi.org/10.1080/14610989808721813>.
- Bourdieu, P. 1998b. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum.
- Bourdieu, P. 2000. *Pascalian Meditations*. Stanford: Stanford University Press.
- Bourdieu, P., L. Wacquant. 1992. *Introduction to Reflexive Sociology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Carlsson, B., S. Hedenborg. 2014. „The Position and Relevance of Sport Studies: An Introduction.“ *Sport in Society* 17 (10): 1225–1233, <http://dx.doi.org/10.1080/17430437.2014.849433>.
- Cashmore, E. 2010. *Making Sense of Sports*. London: Routledge.
- Cashmore, E., A. Parker. 2003. „One David Beckham? Celebrity, Masculinity, and the Soccerati.“ *Sociology of Sport Journal* 20 (3): 214–231.
- Clément, J.-P. 1995. „Contributions of the Sociology of Pierre Bourdieu to the Sociology of Sport.“ *Sociology of Sport Journal* 12 (2): 147–157.
- Cook, D. T. 2006. „Leisure and Consumption.“ Pp. 304–316 in C. Rojek, S. M. Shaw, A. J. Veal (eds.). *A Handbook of Leisure Studies*. London: Palgrave Macmillan.
- Crosset, T., B. Beal. 1997. „The Use of 'Subculture' and 'Subworld' in Ethnographic Works on Sport: A Discussion of Definitional Distinctions.“ *Sociology of Sport Journal* 14 (1): 73–85.
- Dant, T., B. Wheaton. 2007. „Windsurfing: An Extreme Form of Material and Embodied Interaction?“ *Anthropology Today* 23 (6): 8–12, <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-8322.2007.00547.x>.
- Defrance, J. 1995. „The Anthropological Sociology of Pierre Bourdieu: Genesis, Concepts, Relevance. / La sociologie anthropologique de Pierre Bourdieu, Genèse, concepts et applicabilité.“ *Sociology of Sport Journal* 12 (2): 121–129.
- Děkanovský, J. 2008. *Sport, Média a Mýty*. Praha: Dokořan.
- Donnelly, M. 2006. „Studying Extreme Sports: Beyond the Core Participants.“ *Journal of Sport and Social Issues* 30 (2): 219–224, <http://dx.doi.org/10.1177/0193723506287187>.
- Donnelly, P. 1985. „Sport Subcultures.“ *Exercise and Sport Sciences Reviews* 13 (1): 539–578, <http://dx.doi.org/10.1249/00003677-198500130-00016>.
- Donnelly, P., K. Young. 1988. „The Construction and Confirmation of Identity in Sport Subcultures.“ *Sociology of Sport Journal* 5 (3): 223–240.
- Driver, C. 2011. „Embodying Hardcore: Rethinking 'Subcultural' Authenticities.“ *Journal of Youth Studies* 14 (8): 975–990, <http://dx.doi.org/10.1080/13676261.2011.617733>.
- Dubois, V., J.-M. Méon. 2013. „The Social Conditions of Cultural Domination: Field,

- Sub-Field and Local Spaces of Wind Music in France." *Cultural Sociology* 7 (2): 127–144, <http://dx.doi.org/10.1177/1749975512473748>.
- Giulianotti, R. et al. 2015. „Sport Mega-Events and Public Opposition A Sociological Study of the London 2012 Olympics." *Journal of Sport and Social Issues* 39 (2): 99–119, <http://dx.doi.org/10.1177/0193723514530565>.
- Goldlust, J. 2004. „Sport as Entertainment: The Role of Mass Communications." Pp. 27–47 in D. Rowe (ed.). *Critical Readings: Sport, Culture and the Media*. Maidenhead: Open University Press.
- Guttmann, A. 2004. *From Ritual to Record. The Nature of Modern Sports*. New York: Columbia University Press.
- Harvey, J. et al. 2007. „Sport Volunteerism and Social Capital." *Sociology of Sport Journal* 24 (2): 206–223.
- Hebdige, D. 1979. *Subculture. The Meaning of Style*. London: Routledge.
- Horne, J., W. Manzenreiter. 2006. „An Introduction to the Sociology of Sports Mega-Events." *The Sociological Review* 54 (s2): 1–24.
- Hughson, J. 2008. „‘They Think It’s All Over’: Sport and the End of Subculture Debate." Pp. 49–66 in M. Atkinson, K. Young (eds.). *Tribal Play: Subcultural Journeys Through Sport*. Bingley: Emerald Group Publishing.
- Hughson, J. 2009. „On Sporting Heroes." *Sport in Society* 12 (1): 85–101, <http://dx.doi.org/10.1080/17430430802472327>.
- Hughson, J., M. Free. 2006. „Paul Willis, Cultural Commodities, and Collective Sport Fandom." *Sociology of Sport Journal* 23 (1): 72.
- Jenks, C. 2005. *Subculture. The Fragmentation of the Social*. London: SAGE Publications.
- Jenks, C. 2006. „Leisure and Subculture." Pp. 288–303 in C. Rojek, S. M. Shaw, A. J. Veal (eds.). *A Handbook of Leisure Studies*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- KPSP Kometa Brno. 2015. „Historické výsledky v soutěži družstev." *Kometa Brno* [online]. KPSP Kometa Brno [cit. 8. 8. 2015]. Dostupné z: <http://kometaplavani.cz/o-klubu/historicke-vysledky-v-soustezi-druzstev>.
- Magdalinski, T. 2009. *Sport, Technology and the Body : The Nature of Performance*. Oxon: Routledge.
- Maguire, J. et al. 2002. *Sport Worlds. A Sociological Perspective*. Champaign, IL: Human Kinetics.
- Nicholson, M., Hoyer R. 2008. „Sport and Social Capital : An Introduction." Pp. 1–21 in M. Nicholson, R. Hoyer (eds.). *Sport and Social Capital*. Oxford: Elsevier Ltd.
- Numerato, D. 2008. „Mediální aktivita a reflexivita sportovních aktérů." *Mediální studia* 3 (2): 154–174.
- Numerato, D., S. Baglioni. 2012. „The Dark Side of Social Capital: An Ethnography of Sport Governance." *International Review for the Sociology of Sport* 47 (5): 594–611, <http://dx.doi.org/10.1177/1012690211413838>.
- Ohl, F. 2000. „Are Social Classes Still Relevant to Analyse Sports Groupings in ‘Postmodern’ Society? An Analysis Referring to P. Bourdieu’s Theory." *Scandinavian Journal of Medicine and Science in Sports* 10 (3): 146–155, <http://dx.doi.org/10.1034/j.1600-0838.2000.010003146.x>.
- Reimer, B. 2002. „Altered Images. TV Sport and Cultural Change." Příspěvek přednesený na konferenci *Media and Transition Conference*, MIT. Cambridge, 05/2002.
- Rigauer, B. 1992. „The ‘True Value’ of Sports Is Its ‘Commodity Value’. A Critical Discourse of Ideology." *Innovation in Social Sciences Research* 5 (4): 63–69, <http://dx.doi.org/10.1080/13511610.1992.9968321>.
- Rojek, C. 2001. *Celebrity*. London: Reaktion Books Ltd.
- Sage, G. H. 2000. „Political Economy and Sport." Pp. 260–276 in J. Coakley, E. Dunning (eds.). *Handbook of Sports Studies*. Sage Publications.

- Salome, L. 2010. „Constructing Authenticity in Contemporary Consumer Culture: The Case of Lifestyle Sports.“ *The European Journal for Sport and Society* 7 (1): 69–87.
- Slack, T. 1998. „Studying the Commercialization of Sport: The Need for Critical Analysis.“ *Sociology of Sport Online* [online] 1 (1) [cit. 14. 12. 2013]. Dostupné z: <http://physed.otago.ac.nz/sosol/v1i1/v1i1a6.htm>.
- Smart, B. 2005. *The Sport Star: Modern Sport and the Cultural Economy of Sporting Celebrity*. London: Sage Publications Ltd.
- „Sport roku 2014.“ 2014. *SportCentral* [online]. SportCentral, s.r.o. [cit. 28. 7. 2015]. Dostupné z: <http://www.sportcentral.cz/sport-roku-2014>.
- Stahl, G. 2003. „Tastefully Renovating Subcultural Theory: Making Space for a New Model.“ Pp. 27–40 in D. Muggleton, R. Weinzierl (eds.). *The Post-subcultures Reader*. Oxford: Berg.
- Stead, D. 2003. „Sport and the Media.“ Pp. 184–201 in B. Houlihan (ed.). *Sport and Society: A Student Introduction*. London: SAGE Publications Ltd.
- Stebbins, R. A. 2006. „Serious Leisure.“ Pp. 448–456 in C. Rojek, S. M. Shaw, A. J. Veal (eds.). *A Handbook of Leisure Studies*. London: Palgrave Macmillan.
- Strauss, A., J. Corbin. 1998. *Basics of Qualitative Research*. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Svoboda, A. 2011. „Autenticita sportovního pole: Příklad profesionálního sportu.“ *Sociální studia* 8 (1): 79–96.
- Thornton, S. 1995. *Club Cultures: Music, Media, and Subcultural Capital*. Cambridge: Polity Press.
- Thornton, S. 1997a. „Introduction to Part One.“ Pp. 11–15 in K. Gelder, S. Thornton (eds.). *The Subcultures Reader*. London: Routledge.
- Thornton, S. 1997b. „The Social Logic of Subcultural Capital.“ Pp. 200–209 in K. Gelder, S. Thornton (eds.). *The Subcultures Reader*. London: Routledge.
- Tomlinson, A. 2004. „Pierre Bourdieu and the Sociological Study of Sport: Habitus, Capital and Field.“ Pp. 161–172 in R. Giulianotti (ed.). *Sport and Modern Social Theorists*. New York: Palgrave Macmillan.
- Turner, G. 2004. *Understanding Celebrity*. London: SAGE Publications.
- Vaugrand, H. 2001. „Pierre Bourdieu and Jean-Marie Brohm. Their Schemes of Intelligibility and Issues towards a Theory of Knowledge in the Sociology of Sport.“ *International Review for the Sociology of Sport* 36 (2): 183–201, <http://dx.doi.org/10.1177/101269001036002004>.
- Wacquant, L. 1992. „The Social Logic of Boxing in Black Chicago: Toward a Sociology of Pugilism.“ *Sociology of Sport Journal* 9 (3): 221–254.
- Wacquant, L. 2004. *Body and Soul: Notebooks of an Apprentice Boxer*. New York: Oxford University Press.
- Wacquant, L. 2013. „Symbolic Power and Group-Making: On Pierre Bourdieu’s Reframing of Class.“ *Journal of Classical Sociology* 13 (2): 274–291, <http://dx.doi.org/10.1177/1468795X12468737>.
- Walton, T. A. 2004. „Steve Prefontaine: From Rebel with a Cause to Hero with a Swoosh.“ *Sociology of Sport Journal* 21 (1): 61–83.
- Weinzierl, R., D. Muggleton. 2003. „What is ‘Post-cultural Studies’ Anyway?“ Pp. 3–26 in D. Muggleton, R. Weinzierl (eds.). *The Post-subcultures Reader*. Oxford: Berg.
- Whannel, G. 2002. *Media Sport Stars – Masculinities and Moralities*. London: Routledge.
- Whannel, G. 2008. *Culture, Politics and Sport. Blowing the Whistle, Revisited*. Oxon: Routledge.
- Wheaton, B. 2000. „‘Just Do It’: Consumption, Commitment, and Identity in the Windsurfing Subculture.“ *Sociology of Sport Journal* 17 (3): 254–274.
- Wheaton, B. 2007. „After Sport Culture: Rethinking Sport and Post-Subcultural Theory.“

- Journal of Sport and Social Issues* 31 (3): 283–307,
<http://dx.doi.org/10.1177/0193723507301049>.
- Wheaton, B., B. Beal. 2003. „'Keeping It Real'. Subcultural Media and the Discourses of Authenticity in Alternative Sport.“ *International Review for the Sociology of Sport* 38 (2): 155–176, <http://dx.doi.org/10.1177/1012690203038002002>.
- Yin, R. K. 2009. *Case Study Research: Design and Methods*. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Zákon č. 115/2001 Sb., o podpoře sportu.*